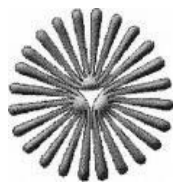

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه پیام نور

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته: فقه و حقوق اسلامی

دانشکده الهیات

گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان پایان نامه

بررسی احکام فقهی و حقوقی تعدد زوجات

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر عباسعلی سلطانی

استاد مشاور:

سرکار خانم دکتر زهرا گواهی

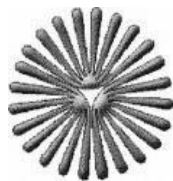
پژوهشگر

عزت الله اسلامی بابا حیدری

پائیز ۱۳۸۹

باسمه تعالی

نام و نام خانوادگی: اسلامی باباحیدری	نام: عزت الله
استاد یا اساتید راهنما: دکتر عباسعلی سلطانی	استاد یا اساتید مشاور: دکتر زهرا گواهی
دانشگاه: پیام نور مشهد	رشته: الهیات
گرایش: فقه و حقوق اسلامی	مقطع: کارشناسی ارشد
تاریخ دفاع:	تعداد صفحات:
عنوان پایان نامه: بررسی احکام فقهی و حقوقی تعدد زوجات	
کلید واژه ها: تعدد زوجات، ادله فقهی تعدد زوجات، شرایط تعدد، اصل تک همسری، احکام تعدد زوجات	
چکیده: ازدواج در طول تاریخ به اشکال مختلف صورت گرفته است: تک همسری، چند همسری، چند شوهری، کمونیسم جنسی. بی تردید طبیعی ترین شکل زناشویی که نمونه زندگی کریمانه انسان و سازگار با روح و غریزه او می باشد، تک همسری است. بررسی متون دینی ادیان پیش از اسلام و سیره عملی پیامبران بیانگر این است که تعدد زوجات پیش از اسلام و در آن ادیان نیز به رسمیت شناخته شده و در اکثر جوامع انسانی معمول بوده است. دلایل مشروعیت تعدد زوجات را می توان در قرآن کریم و روایات و سیره معصومین و اجماع فقها جستجو کرد. این پژوهش، ابتدا به اهمیت نکاح در اسلام و سپس به دلایل شرعی جواز تعدد زوجات و نقد و بررسی آنها پرداخته و سرانجام با توجه به دلیل سیاق و... به مقبولیت و مشروعیت و معقولیت و نیز احکام فقهی و حقوقی چند همسری می پردازد. دستاورد پژوهش این است که با توجه به اختلاف نظر در مورد شأن نزول آیه و نیز تفسیر و معنای آیه تعدد و نیز با عنایت به نکات ضعف نظریه های مطروحه می توان نظریه اضطراری بودن حکم تعدد زوجات را مناسب و سازگار با سیاق کلام و ساختار ادبی آیه دانست. البته با این اصلاح که حکم اباحه تعدد زوجات تنها در مورد نکاح یتیمان نیست بلکه در مواردی که ضرورت اجتماعی مثل کثرت جمعیت یا ضرورت فردی مثل: نشوز زنان، عقیم بودن زن اول و ... ایجاد شود جاری است. امضای استاد راهنما	

دانشگاه پیام نور مشهد

تصویب پایان نامه / رساله

پایان نامه/رساله تحت عنوان:

که توسط در مرکز تهیه و به هیئت داوران ارائه گردیده است مورد تأیید می باشد. تاریخ دفاع: درجه ارزشیابی:

اعضای هیئت داوران:

نام و نام خانوادگی:	هیأت داوران	مرتبه علمی
۱-	استاد راهنما	
۲-	استاد مشاور	
۳-	استاد داور	
۴-	نماینده گروه آموزشی	
۵-	نماینده تحصیلات تکمیلی گروه آموزشی	

تقدیم به :

منجی انسان ، عدالت گستر جهان ، امام عصر وزمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف)

روح خدا، فقیه دوران، بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران (قدس سره الشریف)

سپاس و تشکر :

از استاد بزرگوار و اندیشمندم جناب آقای دکتر سلطانی که از راهنمایی ها و
ارشادات حکیمانه و دلسوزانه ایشان در تدوین این رساله بهره مند بوده و
هستم و از خداوند بزرگ طول عمر باعزت و سلامت ایشان را خواستارم.

از استاد عزیز و گرانقدر سرکار خانم دکتر گواهی که از محضر پر فیض ایشان
بهره ها بردم و دوام افاضه ایشان را آرزومندم.

از تمامی اساتید گرامی در رشته الهیات دانشگاه پیام نور مشهد که توفیق
خوشه چینی از خرمن پربرکت ایشان را دارم.

از مسئولان دلسوز و دانش گستر کتابخانه های قم و آستان قدس رضوی و
بنیاد پژوهشهای اسلامی ودانشکده الهیات که وامدار محبتهای ایشان هستم.

فهرست مطالب

- مقدمه ۱۰
- شناسه موضوع پژوهش ۱۰
- اهمیت و ضرورت موضوع پژوهش ۱۲
- پرسش های پژوهش ۱۲
- فرضیه های پژوهش ۱۲
- پیشینه موضوع پژوهش ۱۳
- روش تحقیق ۱۴

فصل اول: کلیات (واژگان شناسی موضوع)

- واژگان شناسی موضوع ۱۵
- ۱- واژه نکاح در لغت و اصطلاح ۱۵
- ۲- واژگان شناسی تعدد زوجات ۱۸
- ۳- شناسه احکام فقهی و حقوقی ۲۰

فصل دوم : بررسی مشروعیت تعدد زوجات

بخش اول: دلایل و مستندات تعدد زوجات در قرآن کریم

- ۱- بازکاوی آیه کریمه تعدد زوجات ۲۳
- ۲- بررسی شأن نزول آیه کریمه ۲۴
- ۳- نظریات تفسیری شیعه و اهل سنت ۲۴

بخش دوم : مشروعیت تعدد زوجات در سنت

- ۱- روایات تعدد زوجات ۳۸

- ۲- بررسی شبهه تعدد زوجات پیامبر گرامی اسلام ﷺ ۴۴
- ۳- فرهنگ ازدواج در جزیره العرب در عصر پیامبر اکرم ﷺ ۵۳
- ۴- ویژگی های ازدواج های پیامبر ﷺ ۵۵
- ۵- انگیزه های تعدد زوجات پیامبر ﷺ ۵۵
- بخش سوم : اجماع و تعدد زوجات ۶۳
- ۱- نظریات فقهای مسلمان پیرامون حکم تعدد زوجات ۶۴
- ۲- تعدد زوجات در ادیان ۷۲
- ۳- سابقه تاریخی تعدد زوجات در جوامع انسانی ۷۴
- ۴- چند همسری در جاهلیت ۸۶

بخش چهارم : تعدد زوجات در منظر عقل

- ۱- عوامل و انگیزه های مقبولیت تعدد زوجات ۸۹
- ۲- نقد و بررسی عوامل فوق ۹۳
- ۳- اصل بر تک همسری است یا چند همسری؟ ۹۴
- ۴- طبیعت زن با تک همسری سازگارتر است یا با چند همسری؟ ۹۷
- ۵- آسیب های تعدد زوجات ۹۸
- ۶- آسیب های روانی تعدد زوجات ۹۹
- ۷- دلایل مخالفت زنان با چند همسری ۱۰۱

فصل سوم : احکام فقهی و حقوقی تعدد زوجات

- بخش اول: احکام فقهی تعدد زوجات ۱۰۵
- ۱- وجوب رعایت عدالت ۱۰۵
- ۲- سهم الارث زوجات متعدد ۱۰۷
- ۳- شرایط و قیود حکم اباحه تعدد زوجات ۱۰۹
- ۴- ملاک احراز رعایت عدالت در چند همسری ۱۱۰
- ۵- مقصود از عدالت و رعایت آن در آیه تعدد چیست ؟ ۱۱۰

- ۶- قدرت بر اجرای عدالت شرط صحت عقد زوجه دوم است یا شرط کمال؟..... ۱۱۳
- ۷- واگذاری تشخیص احراز قدرت زوج بر اجرای عدالت به حاکم اسلامی..... ۱۱۵
- ۸- تمهیدات حکومت برای جلوگیری از سوء استفاده از اباحه تعدد زوجات..... ۱۱۷
- ۹- نظر مقام قضایی در مورد تشخیص عدالت..... ۱۱۸
- ۱۰- اصل عدالت اسلامی و تعدد زوجات..... ۱۱۹
- ۱۱- نظریات در مورد جواز ازدواج مجدد مرد منوط به اجازه قاضی..... ۱۲۱

بخش دوم : : تعدد زوجات در حقوق ایران

- ۱- سیر قانونگذاری و حقوقی تعدد زوجات در ایران..... ۱۲۳
- ۲- تعدد زوجات در قانون حمایت خانواده سال ۱۳۴۶..... ۱۲۵
- ۳- قانون حمایت خانواده سال ۱۳۵۳..... ۱۲۶
- ۴- تعدد زوجات در وضعیت کنونی..... ۱۲۷
- ۵- محدودیت تعدد زوجات به موجب شروط ضمن عقد..... ۱۲۷
- ۶- نگاهی به تعدد زوجات در حقوق کشورهای اسلامی و دیگران..... ۱۲۸
- ۷- تعدد زوجات در قوانین مدنی دیگر کشورها..... ۱۲۹
- ۸- بررسی و نقد لایحه جدید در مورد تعدد زوجات..... ۱۳۴
- پژوهشی میدانی در مورد چند همسری..... ۱۳۶
- نتایج و دستاوردها..... ۱۴۰
- پیشنهادها..... ۱۴۳
- منابع و مآخذ..... ۱۴۶

مقدمه :

شناسه موضوع پژوهش

"وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا."^۱

نکاح و پیمان مقدس زناشویی ، پاسخ به خواسته و نیاز طبیعی زن و مرد و رشته ای آسمانی است که جانها را به هم پیوند زده و دلهای پریشان را در کانون آرامش و مودت و جایگاه عشق و محبت به آرامش می رساند و موجب رام کردن غریزه نیرومند جنسی ، نجات از سرگردانی و بی پناهی و تولید و تکثیر نسل انسان و در نتیجه آبادانی زمین و آسایش در آن می شود.

ازدواج و بنای زندگی مشترک خانوادگی و زناشویی ، خواسته طبیعی و غریزی است که در وجود انسانها نهاده شده است و خود از نشانه های حکمت و تدبیر خداوند متعال است.^۲ خداوند طبیعت

^۱ - "و اگر می ترسید که (بهنگام ازدواج با دختران یتیم) عدالت را رعایت نکنید، (از ازدواج با آنان، چشم پوشی کنید و) با زنان پاک (دیگر) ازدواج نمائید، دو یا سه یا چهار همسر و اگر می ترسید عدالت را (درباره همسران متعدد) رعایت نکنید، تنها یک همسر بگیرید، و یا از زنانی که مالک آنها نیستید استفاده کنید، این کار، از ظلم و ستم بهتر جلوگیری می کند." - نساء - ۳.

^۲ - "وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ" (۲۱)
و از نشانه های او اینکه همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید، و در میانتان مودت و رحمت قرار داد؛ در این نشانه هایی است برای گروهی که تفکر می کنند! روم / ۲۱.

مرد را مظهر طلب و عشق و طبیعت زن را مظهر مطلوب بودن و معشوق بودن آفرید و در غریزه مرد طلب و نیاز و در غریزه زن جلوه و ناز، قرارداده و این چنین اساس و بنیان جهان هستی را بر زوجیت قرار داده است.^۱

فقها و حقوقدانان، ازدواج را پیمان وحدت و یکی شدن میان زن و مرد بر اساس دین، قانون و عرف اجتماعی می دانند که این پیمان موجب تشکیل خانواده و در نتیجه احکام و حقوق خانواده را برای دو طرف و فرزندان و نزدیکان آنها، ایجاد می کند. بر این اساس از آغازین روزهای آفرینش انسان، خانواده و حقوق آن همواره یکی از دغدغه های مهم ذهن بشر بوده است.

ازدواج در طول تاریخ به اشکال مختلف صورت گرفته است. که به طور کلی می توان آن را به چند شکل: تک همسری، چند همسری، چند شوهری، کمونیسم جنسی تقسیم کرد. بی تردید، طبیعی ترین شکل زناشویی که نمونه ی زندگی کریمانه ی انسان و سازگار با روح و غریزه اختصاص و از آن خود خواستن می باشد، تک همسری است.

گاهی چند مرد با یک زن ازدواج می کردند. که در میان برخی از اقوام گذشته رواج داشته است. در این شکل بیشتر مردها، برادر بودند که حق اختیار زوجه از آن برادر بزرگتر بود در برخی مواقع زوجها، با یکدیگر خویشاوند بودند و در موارد اندکی، زوجها هیچ ارتباط خویشاوندی، با یکدیگر نداشتند. این نوع از ازدواج در قبیله تودا و برخی از قبایل تبت و نیز برخی از ساکنان جزیره سیلان و مالایار، هندوستان و چین، گزارش شده است.^۱

طبیعت انحصار طلبی و فرزند دوستی مرد و سازگاری اساسی غریزه زن با تک همسری و افزون بر آن اختلاط انساب و عدم امکان انتساب کودک به پدر خاص، از جمله موانع تشریع چند شوهری و موجبات عدم شیوع و رونق آن در تاریخ شده است.

^۱ - سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِمَّا لَا يُنْمُونَ» یس ۳۶

منزه است کسی که تمام زوجها را آفرید، از آنچه زمین می‌رویاند، و از خودشان، و از آنچه نمی‌دانند

۱ - کحّاله، عمر رضا، الأزواج - ج ۱ ص ۱۴۲. مطهری، مرتضی، نظام حقوق زن در اسلام، ص ۳۶۷.

در شکل کمونیسم جنسی - که در واقع ازدواج صورت نگرفته و تنها زناشویی صورت گرفته است - هیچ زن و مردی به دیگری اختصاص نداشته و ازدواج دسته جمعی واقع می شده است. در این نوع که به معنای نفی زندگی خانوادگی است، از آن جا که با ویژگیهای غریزه جنسی انسان مثل: غریزه اختصاص فرزند و همسر و خانواده، مخالف است، در تاریخ به روشنی از آن یاد نشده. اما ویل دورانت در مناطقی مثل تبت ردپایی از آنان را جستجو کرده است.^۱ •

انصاف اینست که اگر تعدد زوجات را بدور از حساسیت های شتاب زده توسط مردان و زنان و نیز به دور از تجربه های ناموفق و ظالمانه اجتماعی در این مورد و با آرامش و منطقی و همه جانبه بررسی کنیم. در می یابیم تعدد زوجات همچنان که شارع مقدس اسلام مطرح کرده است، قانونی اجتماعی برای موارد خاص و اضطراری است که سلامت جامعه به خطر افتاده و مردانی برای بازیافت سلامت روانی جامعه به این عمل دست می زنند. این عمل موجب سلامت روانی آن مردان از یک طرف و سلامت جامعه از طرف دیگر می شود.

اهمیت و ضرورت موضوع پژوهش :

با توجه به اهمیت نهاد خانواده به عنوان اساس و قوام زندگی اجتماعی انسان از یک طرف و تاثیرات مثبت و منفی تعدد زوجات در زندگی خانوادگی از طرف دیگر، ضرورت و اهمیت بررسی موضوع چند همسری روشن می شود این بحث در متن رساله بارها مطرح خواهد شد.

پرسشهای این پژوهش عبارتست از :

۱. اسلام مبتکر تعدد زوجات بوده یا در ادیان و ملل سابق هم سابقه داشته است؟

۲. ادله فقهی جواز تعدد زوجات چیست؟

۳. تحقق عدالت و احراز آن در تعدد زوجات چگونه است؟

۱ - ویل دورانت تاریخ تمدن، ج ۱ ص ۶۰.

۴. مقبولیت و معقولیت تعدد زوجات چگونه است؟

فرضیه های پژوهش :

- ۱- اسلام مبتکر تعدد زوجات نبوده و در ادیان و ملل سابق هم سابقه داشته است.
- ۲- ادله اربعه فقهی بر جواز تعدد زوجات دلالت دارد.
- ۳- درمتون فقهی راهکارهای عدالت و احراز آن در تعدد زوجات بیان شده است.
- ۴- تعدد زوجات به عنوان حکم ثانوی مقبولیت و معقولیت دارد.

پیشینه موضوع پژوهش :

موضوع تعدد زوجات در کتب فقهی در باب نکاح تحت عنوان؛ استیفاء عدد الزوجات و در چند سطر کوتاه مورد بحث قرار گرفته است. فقیهان اسلامی در مورد احکام آن به چند حکم جزئی مثل: عدم جواز نکاح بیشتر از چهار زوجه دائم و حق قسم پرداخته اند. در کتب حقوقی نیز این موضوع ذکر شده است اما به مباحث اساسی فقهی و اصولی آن نپرداخته اند. البته در ضمن احکام ازدواج و نکاح و ارث و طلاق به برخی احکام این موضوع پرداخته اند. اما نوآوری این پژوهش در پرداختن به پرسشهای ذکر شده و طرح نظریات جدید فقهی و حقوقی و اصولی است که کمتر به صورت منسجم به آنها پرداخته اند.

روش تحقیق :

از آنجا که شیوه استنتاج و گردآوری اطلاعات در ارتباط با موضوع تحقیق و نیز تدبیر و کاوش بر روی اطلاعات مانند تبیین، تحلیل، مقایسه و استنتاج و ... در کتابخانه انجام می شود به عبارت دیگر کتاب ها و مقالات و پایان نامه ها و دیگر آثار مکتوب که در کتابخانه موجود است مورد مراجعه و مطالعه قرار می گیرد و مطالبی که به موضوع مرتبط است، یادداشت برداری می شود بنابراین روش

تحقیق کتابخانه ای خواهد بود هر چند که در راستای تحقیق از اطلاعات وسیع اینترنت بهره خواهیم برد. نظر به این که این موضوع از موضوعات علوم انسانی است پس از دسترسی و گردآوری یافته ها از طریق کتاب شناسی و فیش برداری، تجزیه و تحلیل اطلاعات بر اساس تجزیه و تحلیل استقرایی، تحلیلی و تطبیقی در علوم انسانی صورت می گیرد.

فصل اول: کلیات (واژگان شناسی موضوع)

بخش اول : بررسی واژه نکاح در لغت واصطلاح

بخش دوم : واژگان شناسی تعدد زوجات

بخش سوم : شناسه احکام فقهی و حقوقی

فصل اول: کلیات (واژگان شناسی موضوع)

بخش نخست: بررسی واژه نکاح

۱- بررسی واژه نکاح در لغت

نکاح واژه ای عربی است و در کتب لغت معانی متعددی برای نکاح ذکر شده است که بعضی از

آنها با یکدیگر شباهت دارند :

الف: "جمع شدن و همراه شدن، ضمیمه شدن"^۱ لذا هنگامی که شاخه های درختان درهم فرو می روند و برخی ضمیمه برخی دیگر می شوند، گفته می شود: *تناکحت الاشجار*. و هنگامی که دارو در جان کسی نشیند و بر او غلبه کند می گویند: *نکحه الدواء*.

ب: « عقد ». استناد شده است به آیه شریفه « و لا تنکحوا ما نکح اباؤکم من النساء ما قد سلف »^۲

با توجه به حقیقت اعتباری عقد نکاح چنین استنباط می شود که ماهیت نکاح « اعتبار شرعی » است و « معتبر » عقد نکاح و « معتبر » آن شرع مقدس و « ملاک اعتبار » رابطه بین زوج و زوجه است

تعریف عقد نکاح :

فقها و حقوقدانان برای تعریف عقد نکاح، بیشتر به اثرات نکاح توجه کرده و به عبارت دیگر نکاح را به وسیله اثر آن تعریف کرده اند. با توجه به اثرات متفاوت نکاح، تعریف های مختلفی از آن شده است. برخی اثر آن را رابطه بین زن و مرد و گروهی نکاح را باعث تملک و طی و بعضی دیگر دلیل اباحه و طی دانسته اند. نظرات ذیل مؤید این مطلب است :

« نکاح رابطه ای است حقوقی، عاطفی که به وسیله عقد بین زن و مرد حاصل می گردد و به [وطی] است»^۳. گروهی از مالکیه نکاح را بر « عقد » و « وطی » اطلاق کرده و گفته اند:

« نکاح در حقیقت، تداخل است و در شرع بر عقد وطی اطلاق می شود ولی بیشتر استعمالش در عقد است»^۴.

^۱ - شرتونی، اقرب الموارد، ج ۲، ص ۱۳۴۳؛ طریحی، مجمع البحرین، ج ۳، ص ۳۶۹ (ن.ک.ح)؛ جوهری، الصحاح؛ تاج العروس، ج ۲، فصل النون

من باب الحاء، ص ۳۴۲

^۲ - قرآن کریم، نساء، ۲۲

^۳ - الجزیری، عبدالرحمن، الفقه علی المذاهب الاربعه، ج ۴، ص ۱، حصری، النکاح، ص ۴.

^۴ - حصری، محمد، النکاح، ص ۵.

« نکاح مشترک لفظی بین عقد و وطی است زیرا شرع گاهی آن را در عقد و گاهی در وطی استعمال کرده بدون اینکه از معنی دیگر چشم پوشی کند و این مطلب دلالت دارد بر اینکه نکاح در هر دو معنی حقیقت است.»^۱

نکاح در اصطلاح شرع :

شرع مقدس نکاح را در هر دو معنی « عقد » و « وطی » استفاده کرده است. البته فقهای شیعه و سنی تفاوت های ظریفی را نسبت به حقیقت یا مجاز بودن این استعمالات ذکر کرده اند. فقهای امامیه معتقدند: نکاح حقیقت شرعیه در « عقد » و مجاز در « وطی » است.^۲ صاحب جواهر اجماعی را در این مورد نقل کرده و می فرماید : نکاح بر « عقد » و « وطی » به طور مجاز اطلاق می شود ولی مشهور این است که شرعا برای « عقد » استعمال می شود. ابن ادریس نیز ادعای عدم خلاف در آن کرده و به خاطر غلبه استعمال در عقد، ابن فهد و شیخ و فخر ادعای اجماع بر آن دارند.^۳ مالکیه و شافعیه و حنابلّه نیز با این نظر موافقت دارند.^۴ اما حنفیه « نکاح » را فقط بر « وطی » اطلاق کرده و در تعریف گفته اند:

الف - نکاح عبارت است از ضم و جمع مخصوص که همان وطی است و گاهی در عقد به طور مجاز استعمال شده است و هر جا در شرع نکاح به طور مطلق استفاده شود. منظور از نکاح همان عقد تزویج است و گفته شده است: نکاح بر عقد یعنی تزویج اطلاق می شود زیرا تزویج سبب وطی است.^۵

ب - « بلوغ » استناد شده به آیه شریفه « حتی اذا بلغوا النکاح »^۶

^۱ - الجزیری، عبدالرحمن، الفقه علی المذاهب الاربعه، ج ۴، ص ۲.

^۲ - حلی، ابن فهد، المذهب البار، ج ۲، ص ۱۴۷.

^۳ - نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام، ج ۲۹، ص ۵، محقق کرکی، جامع المقاصد، ج ۱۲، ص ۷؛ ابراهیم بن محمد ابواسحاق، المبدع، جزء ۷.

^۴ - ابن قدامه، المغنی، جزء ۷، ص ۳، البهوتی، منصور بن یونسی، کشف القناع، جزء ۵، ص ۵، فخر المحققین، ایضاح الفوائد ج ۲، ص ۱۴۷؛ حصری، النکاح، ص ۵؛ عبدالرحمن الجزیری، الفقه علی مذاهب الاربعه، ج ۴، ص ۱.

^۵ - تاج العروس، ج ۲، فصل النون من باب الحاء، ص ۳۴۲، جوهری، الصحاح؛ سعدی ابو حبیب، القاموس الفقہی، حرف النون ص ۳۶۰، شرتونی، اقرب الموارد، ج ۲، ص ۱۳۴۳، ابن منظور، لسان العرب.

^۶ - سعدی ابو حبیب، القاموس الفقہی، حرف النون، ص ۳۶۰، قرآن کریم، نساء ۶.

ج - به معنای « بضع » که همان بهره مندی است و مخصوص انسان است.^۱

از معانی مذکور، گرچه اکثر لغویون واژه نکاح را برای « عقد » و « وطی » استفاده کرده اند، اما در چگونگی استفاده با یکدیگر اختلاف نظر دارند. برخی معتقدند، نکاح حقیقت، در وطی است و در عقد به طور مجاز استعمال می شود.^۲ و گروهی دیگر عکس آن را معتقدند یعنی می گویند اصل نکاح به معنی تزویج است.^۳ و تعلیل کرده اند که نکاح در قرآن فقط به معنای عقد آمده زیرا نکاح به معنی وطی، صراحت در جماع دارد و نکاح به معنای عقد، کنایه از جماع است و « عقد » با بلاغت و ادب موافقت بیشتری دارد.^۴ حتی ادعا شده محال است حقیقت برای جماع و مجاز برای عقد باشد زیرا در قرآن همه اسم های جماع به خاطر قبیح بودن شان به طور کنایه استفاده شده اند.^۵

ولی عده ای هم معتقدند که نکاح در هیچ یک از « عقد » و « وطی » حقیقت نبوده و در هر دو مجازا استعمال می شود. زیرا از غیر خودش گرفته شده و دلالت نکاح بر « عقد » یا « وطی » با آنها حق می دهد که با یکدیگر زندگی کنند و مظهر بارز این رابطه حق تمتع جنسی است.^۶

ازدواج عقدی است که شارع به منظور بهره مند شدن مرد از زن، چنانچه مانع شرعی برای نکاح وجود نداشته باشد.^۷ و حلال بودن استمتاع زن از مرد وضع کرده است.^۸

گروهی از فقهای امامیه و نیز حنفیه، نکاح را سبب « تملک وطی » دانسته و عقیده دارند، نکاح عقدی است که وضع شده تا اینکه مرد از روی « قصد » مالک استمتاع زن شود و برخی بر این تعریف افزوده اند که نکاح عقد لفظی است که مستقیما و بلا واسطه باعث « تملک وطی » می شود.

^۱ - ابن منظور، لسان العرب، ص ۶۲۵، تاج العروس، ج ۲، فصل النون، من باب الحاء، ص ۳۴۲.

^۲ - ابن منظور، لسان العرب، ص ۶۲۵.

^۳ - شرتونی، اقرب الموارد، ج ۲، ص ۱۳۴۳، طریحی، مجمع البحرين، الربع الثالث، ص ۳۶۹ (ن.ک.ج).

^۴ - تاج العروس، ج ۲، فصل النون من باب الحاء، ص ۳۴۲.

^۵ - راغب اصفهانی، المفردات، کتاب النون، ص ۵۰۵.

^۶ - محقق داماد، حقوق خانواده، ص ۲۲ به نقل از تذکره الفقهاء، ج ۲، ص ۵۶۵ و تحریر الاحکام علامه حلی، اول نکاح.

^۷ - سعدی ابو حبیب، القاموس الفقہی، ص ۳۶۰.

^۸ - شلبی، احکام الاسره، ص ۳۰، شیخ الاسلامی، احوال شخصیه، ج ۱، ص ۱۹.

در تایید این نظر، صاحب جواهر « عقود » را سبب حصول سلطنت می داند و عقد نکاح را موجب تسلط بر بضع شمرده که در نتیجه آن مرد مالک استمتاع می گردد.^۱

برخی از شافعیه با این نظر موافقت دارند ولی بعضی دیگر نکاح را باعث « اباحه وطی » می دانند نه مالکیت آن.^۲

در تایید این نظریه گفته شده نکاح عقد بین زوجین است که باعث حلّیت وطی می شود.^۳

بخش دوم : بررسی واژه تعدد زوجات

تعدد زوجات واژگانی عربی و مرادف فارسی آن " چند همسری " است.

ازدواج در طول تاریخ به اشکال مختلف صورت گرفته است. که به طور کلی می توان آن را؛ به چند شکل: تک همسری، چند همسری، چند شوهری، کمونیسم جنسی تقسیم کرد.

الف: تک همسری: بی تردید، طبیعی ترین شکل زناشویی که نمونه ی زندگی کریمانه ی انسان و سازگار با روح و غریزه اختصاص و از آن خود ساختن می باشد، تک همسری است.

ب: چند شوهری: در این شکل چند مرد با یک زن ازدواج می کردند، در میان برخی از اقوام پیشین رواج داشته است. در این شکل بیشتر مردها، برادر بودند و حق اختیار زوجه از آن برادر بزرگتر بود در برخی مواقع زوجها، با یکدیگر خویشاوند بودند و در موارد اندکی، زوجها هیچ ارتباط خویشاوندی، با یکدیگر نداشتند. در این شکل، زوج اول، زوج اصلی بود. و دیگر زوجها، فرعی و یاور او محسوب می شدند. این نوع از ازدواج در قبیله تودا و برخی از قبایل تبت و نیز برخی از ساکنان جزیره سیلان و مالایار، هندوستان و چین، گزارش شده است.^۴

^۱ - حلی، ابن فهد، المذهب البارع، ج ۲، ص ۱۴۷، نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام، ج ۲۹، ص ۵ این علامه، ایضاً الفوائد، ج ۳، ص ۲؛ طریحی، مجمع البحرین، ج ۴، ص ۳۶۷؛ حصری، النکاح، ص ۱۰ و ۹؛ بدران، ازواج ص ۱۸، عبدالرحمن الجزیری، الفقه علی مذاهب الاربعه، ج ۴، ص ۲.

^۲ - حصری، النکاح، ص ۱۰-۹.

^۳ - سعدی ابو حبیب، القاموس الفقہی، ابن منظور، لسان العرب، ص ۶۲۵.

^۴ - کخاله، عمر رضا، الزّواج- ج ۱ ص ۱۴۲؛ مطهری، مرتضی، نظام حقوق زن در اسلام، ص ۳۶۷ و ۳۶۸.

اما طبیعت انحصار طلبی و فرزند دوستی مرد وسازگاری اساسی و غریزه زن با تک همسری و افزون بر آن اختلاط انساب و عدم امکان انتساب کودک به پدر خاص، از جمله عوامل موانع تشریع چند شوهری و موجبات عدم شیوع و رونق آن در تاریخ شده است.

ج : کمونیسم جنسی: در این شکل که در واقع ازدواج صورت نگرفته و تنها زناشویی صورت گرفته است- هیچ زن و مردی به دیگر اختصاص نداشته و ازدواج دسته جمعی واقع می‌شده است.

این نوع که به معنای نفی زندگی خانوادگی است، از آن جا که با ویژگی‌های غریزه جنسی انسان مثل: غریزه اختصاص فرزند و همسر و خانواده، مخالف است، در تاریخ به روشنی از آن یاد نشده اما ویل دورانت در مناطقی مثل تبت ردپایی از آنان را جستجو کرده است^۱.

د : تعدد زوجات یا چند همسری:

این شکل از ازدواج مورد بحث این رساله است. از آن جا که برای روشن شدن وضعیت چند همسری در صدر اسلام و موضعگیری دین اسلام در برابر آن، بیان کیفیت جریان رسم تعدد زوجات در آن زمان لازم است، بررسی پیشینه چند همسری ضروری می‌نماید که در فصل بعد خواهد آمد.

بخش سوم : احکام فقهی و حقوقی

مقصود از احکام فقهی و حقوقی: بیان مباحثی چون احکام مربوط به زوج در صورت انجام تعدد زوجات، سهم الارث زوجات متعدد، شرایط و قیود حکم اباحه تعدد زوجات، راهکارهای احراز رعایت عدالت در چند همسری، مقصود از عدالت و رعایت آن در آیه تعدد، ملاک در احراز واجد بودن شرط عدالت، واگذاری تشخیص احراز قدرت زوج بر اجرای عدالت به حاکم اسلامی، تمهیدات حاکم اسلامی برای جلوگیری از سوء استفاده از اباحه تعدد زوجات، نظر مقام قضایی در

^۱ - ویل دورانت، تاریخ تمدن، ج ۱ ص ۶۰.